

Kulturforskjellenes orden og omstendig- hetenes dans

Blikk på innsamling i Kongo og gjenstandenes muse-
alisering ved de etnografiske samlinger i Oslo¹

Espen Wæhle

Etnografisk samling

Nationalmuseet, Fredriksholmskanal 12

DK-1220 København K, Danmark

E-post: espen.waehle@natmus.dk

Abstract:

The ethnographic museum of the University of Oslo (estbl. 1857) houses one of the four large Nordic ethnographic collections from the Democratic Republic of the Congo. Norwegian officers, sailors, lawyers and medical doctors were hired for colonial service in the Congo Freestate (1885-1908) and later Belgian Congo (1908-1960) and subsequently brought collections home to Norway. The article starts with a presentation of the Congo exhibitions from 1904 as the museum had moved into a new building "Historisk museum" and professor and director Yngvar Nielsen orderly vitrines displaying cultural differences based on geographical units and ethnicity. The homely order is contrasted with collection strategies in the Congo as part of larger colonial and cultural encounters. While the ideal for collecting may have been proto-scientific and linked to an emerging ethnographic discipline, the undertaking was rather akin to what Johannes Fabian has termed the dance of circumstances. Ethnographic collecting is depicted as tools and aids for navigating in and mapping of a complex colonial world as well as contributing to a conception of style and form of objects as representing different Congolese social groupings and ethnic boundaries – and at the same time serving as tropical hygiene: attempts towards preserving mental health and keeping up the appearances as colonial officers.

Nøgleord:

*etnografiske museer,
innsamling,
Kongo,
koloniale møter*

Ingress

I 1904 stod byens befolkning i kø for å komme inn i Historisk museum på Tullinløkka i Kristiania. Den nye bygning-
en hadde adskillige attraksjoner: den

rommet universitetets samlinger fra Norges
oldtid, vikingetid og middelalder, en mynt-
og medaljesamling og de etnografiske saml-
ingene, hvorav den aller største av de siste
var fra Kongo. Den praktfulle Art Nouveau-

bygning hadde, som første offentlige tilgjengelige sted i hovedstaden, elektrisk belysning. Huset, tegnet av arkitekt Henrik Bull, åpnet sine dører mot en bakgrunn av nasjonal stolthet, en epoke med store oppdagelser og en interesse for fjerne himmelstrøk. Vitenskapeliggjøringen av museets etnografiske samlinger kontrasteres her med de voldsomme og kaotiske forhold under feltinnsamlingen og hvordan samlene i stor grad agerte ut fra helt andre beveggrunner og strategier enn man kunne tro når man så de velordnede monterer i Afrikasalen.

Det var norske sjøfolk, utflyttere og arbeidsmigranter som sørget for vekst i de etnografiske samlingene (Bouquet 1996, Bergstøl, Perminow & Eek 2004). Mens søstermuseer i metropoloene, så som London, Paris, Berlin, og Tervuren ved Brussel skulle være utstillingsvinduer og legitimering for kolonivesenet, var Historisk museum på Tullinløkka del av et nasjonalt frigjøringsprosjekt, men det var også en vitenskapeliggjøring av universitetets samlinger. Etnografien var på denne tid i vekst og på frammarsj og den unge disiplin søkte å skape systemer og oversikter omkring allverdens folkegrupper, deres særtrekk, innbyrdes forhold og utviklingshistorie. Fagets fokus skulle iscenesettes i museene.

I det følgende vil jeg ta utgangspunkt i utstillingene og samlingene i Oslo, men også rette blikket mot hva som kan ha foregått da museets store Kongosamlinger ble til under turbulente koloniale forhold. Jeg vil altså, på den ene side analysere forholdet mellom montrenes orden – samt vitenskapeliggjøringen og musealiseringen av Sentralafrikas kulturforskjeller, og på den andre side forhold i feltinnsamlingen som viser at det hele ikke var styrt av vitenskapelige idealer som systematikk og rasjo-

nalitet. Det finnes kun sparsomt med dokumentasjon som beskriver innsamlingsprosessen som sådan. Den senere tids litteratur etnografisk innsamling gir imidlertid perspektiver på hvordan man kan nærme seg materialet på nye måter²: ved å fokusere på koloniale møter og former for sammenfiltring mellom kolonister og koloniserte. På den måten blir selve innsamlingen satt inn i en større kontekst av sosial, kulturell, økonomisk og politisk karakter. En fornyet nærlesing av Osломuseets arkiver, etterlatte papirer og publiserte reiseskildringer benyttes til å se nærmere på gjenstandens liv fra opprinnelsesstedet til museumsutstillinger. Jeg drar inn både kolonisystemets karakter, de norske og nordiske Kongofarernes rolle og hva slags negative og positive sosiale relasjoner som lå til grunn for gjenstandstransaksjoner. Jeg viser hvordan innsamling av gjenstander kan ha vært nyttig til å navigere i voldsomme, vanskelige og kompliserte situasjoner og også hvordan proto-vitenskapelige og forbundne ritualiserte aktiviteter kan ha bidratt til såvel Kongofarernes hjemmehygge som mental helse. Museumsantropologiske analyser er avhengig av god gjenstandsdokumentasjon, men det må dessverre konstateres at Osломuseet ikke alltid har lagt vekt på denne side av samlingen.

Monterets orden og Kongos kulturforskjeller

Staben og gjenstandssamlingene flyttet inn i Historisk museum i 1902. Det tok tid å redusere kaos og mangel på oversikt etter tiår med trangboddhet og uhensiktsmessige lokaler. Hvis publikum i 1904 fulgte professor Yngvar Nielsens (bestyrer 1877-1916) trykte veiledning ville de umiddelbart ankomme, samt tilbringe, mye av sin tid i museets samlinger fra det sentrale

Fra Afrika-salen i de nyåpnede etnografiske utstillinger i Historisk Museum på Tullinløkka. (Fotograf, Universitetets Kulturhistoriske Museer).

Afrika: "De Besøgende gaar fra Hovedindgangen til Frederiksgade op i tredje Etage, hvor de vender sig tilhøire og begynder Vandringen gjennom Musæet i den Rækkefølge, hvori Salene med deres Indhold herefter beskrives" (Nielsen 1904:5). Nielsen hadde besluttet at publikum skulle begynne i Afrika. Norsk misjon var engasjert i det sydlige Afrika og derfor var det zuluene som dominerte i de tre første skapene. Mer oppsiktsvekkende er det at Kongofolkene fylte over halvparten av de 38 skapene i Afrikasalen, ja det var faktisk den største regionale utstilling overhode i de nye etnografiske salene:

"Congofolkene har (...) en fyldig Repræsentation (Skab 4, 6, 7, 8, 9, 12, 13-14, 15-16, 17-18, 23-24, 30-31). Grundstammen er erhvervet ved Indkjøb af en stor Samling, som ca. 1890

bragtes til Norge af Kapteinerne *Martini* og *Schønberg*, der begge var i den uafhængige Congostats Tjeneste og for denne havde ført Dampskibe paa Congo og dens Bifloder. Dertil kommer forskjellige senere indkjøb og nogle Gaver, bl. a. af Kommandant *Schiøtz*, der ligeledes er i Congostatens Tjeneste. Den hele Congosamling er ordnet efter Gjenstandenes Art og inden hver saadan Klasse geografisk. Den indbefatter Gjenstande fra en Flerhed af de indfødte Stammer, som lever langs Bredderne af *Congo* og dens store Tværelve *Kassai*, *Sankuru*, *Lomami*, *M'bangi* og andre, med Folk som *Ba-Kuba*, *Bangala* (Elvens Børn), *Ma-njema* o. a." (Nielsen 1904:7)³.

Så fulgte det slag i slag med skap: Det var

padleårer fra mange elveløp i skap 4, mens skap 6 og 7 var fylt med fetisjer fra forskjellige distrikter i Kongo⁴. Skap 7 inneholdt også praktulle trompeter i elfenben, en samling begre av tre med form som menneskehoder og en rekke trommer. Når Nielsen beskrev vevnader laget av fiber fra rafiapalmen fortalte han at oppstillingen både var basert på geografiske regioner og etniske betegnelser. Slik fortsatte det med lanser, spyd, buer, piler, skjold – oppstilt i Nielsens foretrukne vifteform. Videre var det personlige eiendeler som hodeskamler og piper, ”merkelige” betalingsmidler, kastekniver, dolker, hverdagsgjenstander, bekledning, paradevåpen og verdighetstegn. Det var faktisk flere Kongoskap enn i sitatet ovenfor. I skap 21 og 22 var det også Kongosaker, fra områdene opp mot Nilens kilder, for det meste en gave fra Dr. Inge Heiberg⁵. I skap 19 og 20 utstilte man gjenstander fra Fransk Kongo.

Den danske museumssmann Kristian Bahnsen sammenfattet i 1877 den folkelige og museale fascinasjon av Kongo i en senere berømt publikasjon om etnografiske museer:

”Afrikas ejendommeligste Kulturomraade er utvivilsomt det, som ligger om Mellem- og Øvre-Kongo og dens Bifloder, fra *Kassai* mod Vest til *Tanganjika* mod Øst. Folkene her er i en mærkelig Grad uberørte af fremmed Paavirkning. Først i det sidste Decennium er det lykkedes rejsende at trænge ind i det hidtil ganske ukjendte Gebet, og Handelen mellem Stammerne indbyrdes har ikke ført de europæiske Produkter fra Kystkolonierne op i Landet” (1887:233).

Her var altså store hvite flekker på kartet som oppdagelsesreisende først i 1870-årene

hadde avslørt for nysgjerrige vesterlendinger og som nordiske Kongofarere ennå kunne fortelle ferske historier fra samtidig som de kom hjem med fremmedartede samlinger. Både Nielsen og publikum forestilte seg Kongofolkene i en opprinnelig tilstand og gjenstandene fra regionen fikk derfor en helt egen aura. Nielsen selv søkte å sette ekstra spiss på omvisningene. En fetisj, en ”brother fetish to the big fetish *Buella Mademba*”⁶, innlevert av skipskapteinen på skonnerten ”Plimsoll”, var ledsaget av en beskrivelse om hvordan den kunne skaffe tilbake stjalne ting, finne tyver og helbrede syke. Her var det virkelig en historie å fortelle (Nielsen 1907), og han krydret besøket med å demonstrere en ”negertromme” (sannsynligvis en spalte-tromme fra Heibergs samling).

Med tiden fikk museet i Oslo over femti Kongosamlinger og det var maktpåliggende å klassifiseres og sette dem i system. Det har i antropologien gått vane-tenkning i å innskrive de etnografiske museer i 1900-tallets anglo-amerikanske fokus på kulturtrinn, evolusjon og sosialdarwinisme. Nielsens fåtallige etnografiske publikasjoner reflekterer noe av dette, men på en meget avdempet måte. I veiledningen skriver Nielsen mer om de store religioner enn om høyerestående og laverestående kulturer. De viktige søstermuseene og inspirasjonskildene lå nemlig i København og de store etnografiske museene i Hamburg, Leipzig, München og Berlin samt Paris og Leiden. Adolf Bastian grunnla det store etnografiske museet i Berlin (*Museum für Völkerkunde*) samt etnografien som fag i Tyskland, i ånden etter Alexander von Humboldt, som var grunnleggeren av den moderne geografi. For Bastian var empirisk forskning og innsamling viktigere enn teoretiske skjemaer og han søkte etter spesifikke forskjeller som

kunne bidra til å identifisere geografiske regioner. I denne sammenheng var museene som laboratorier hvor forskere såvel som publikum kunne utforske menneskehetens mangfoldigheter, slik det også utfoldet seg visuelt og romlig i utstillingene (Penny 2002). Det innflytelsesrike søstermuseet i København var ifølge antropologen Esther Fihl preget av to diskurser i forståelsen av materiell kultur:

”... en universalitetsk- og evolutionistisk og en relativistisk-holistisk, Det vil i hovedsagen sige, at museets genstande ikke alene skulle tjene til at forstå, hvordan menneskeheten gjennom evolution havde udviklet mere og mere komplekse løsninger på at tilfredstille universelle behov som det at skaffe føde, husly og beskyttelse, men at genstande også skulle forstås inden for deres egen særlige kulturelle kontekst. Sidstnævnte bragte fokus på pluraliteten ved kultur og lokaliserede i verden forskellige kulturgeografiske områder” (2001:193).

Det gjenstår endelig å se i hvilken grad Oslo var preget av disse to strømninger ved åpningen i 1904, eller om arven etter Ludvig Daa (bestyrer 1862-1877) fremdeles dominerte, han mente nemlig at den etnografiske samling først og fremst skal ordnes geografisk. En ting var de store ordningsspørsmål, noe annet at forholdene i de tidlige lokalene i Domus Media ved Universitetsplassen hadde vært så håpløse, at bare det å få systematisert samlingen og utstilt den på en ordnet måte nærmest ble selve vitenskapeliggjøringen av etnografien for Nielsen. Nielsen var historiker og geograf og ikke særlig engasjert i etnografi (Gjessing & Krekling Johannessen 1957), men han gjorde meget for å skape et moderne museum. Hvilke grunnlag hadde

han så for å realisere den museale klassifisering og skape orden i det virvar av forskjellige fremmedartede stedsnavn og etniske grupper som gjemte seg i Kongobekkenet og Kongomaterialet? Først noen ord om Kongosamlingenes særlige stilling på museet i Oslo⁷.

Kongofarerne bygget og administrerte Kongokolonien mens de beriket museene

I siste halvdel av 1800-årene ble kampen om kolonier intensivert og gjennom mange smarte trekk, diplomatisk fotarbeid og en forførende pressekampanje, klarte Kong Leopold av Belgia å bemektige seg et landareale 80 ganger større enn hjemlandet. Fristaten Kongo var i realiteten kongens private eiendom fra 1885 til 1908. Hverken belgiske politikere eller folket delte kongens koloniale visjoner. På det afrikanske kontinent så kongen sine interesser truet av England, Frankrike, Tyskland og Portugal. Det er derfor ikke så overraskende at tidlig i koloniseringen var det særlig italienerne, sveitsere og nordiske borgere som Fristaten vervet til å lede koloniseringen, administrasjonen og til å høste naturressursene og utnytte arbeidskraften (Minder 1994).

I Norge og nabolandene var arbeidsløsheten høy og armoden stor, både emigrasjon og oversjøisk arbeid var utbredt. I de første tiårene etter Stanleys berømte reise fra Zanzibar over Kongofloden til Atlanterhavskysten (1874-1877), var Kongo et stort fenomen i nordisk offentlighet og Kongotiden har på mange måter vært sentralt i å skape nordiske forestillinger og bilder omkring både det fremmede og Afrika. Det var en enorm interesse for oppdagere og forfattere som Livingstone, Stanley, Cameron, Schweinfurth, von Wissman og deres bedrifter og beretninger. De

For de svenske misjonærene i Kongo var kunnskap om den lokale kultur en forutsetning for å lykkes med evangeliseringen. På denne måten ble de en form for etnografer, samlet store og veldokumenterte gjenstandssamlingen og gjorde et pionerarbeid med å utarbeide et skriftspråk for Nedre Kongo. Kongoserne på fotografiet er ukjente, den svenske misjonær til venstre. (Foto:, Svenska Missionsförbundet).

mange norske, svenske, finske og danske sjøkapteiner, maskinister, skipshåndverkere, havnekapteiner, losere, militære offiserer samt ingeniører, bergverksfolk, handelsmenn, forstmenn, landbruksekspert, leger, dommere og misjonærer bidro også gjennom avis- og magasin-artikler, bøker, foredrag og brev til at Kongo fikk et dominerende posisjon i offentligheten. Fra 1870- til 1930-årene kan det ha vært mellom 1500 og 2000 nordiske borgere som arbeidet i Kongo, herav mer enn 200 nordmenn. De norske Kongofarere var en broget flokk med varierende utdannelse, sosial bakgrunn og med meget forskjellige ambisjoner og karrierer i Afrika. For enkelte ble Kongotiden en av mange perioder med arbeid under fjerne himmelstrøk, mens for

andre ble Kongokarrieren det virkelig store og noe helt avgjørende i deres liv. Enkelte kom høyt på strå i Fristaten og bestyrte områder på størrelse med flere europeiske land. Distriktskommisærerne hadde lønnsinntekter som overgikk enhver embedsmann eller regjeringsmedlem hjemme i Norge.

Som samlere var de alle amatører. Ingen hadde en direkte vitenskapelig bakgrunn for å samle etnografiske gjenstander, Norge har heller ikke utrustet ekspedisjoner eller sendt vitenskapsfolk til Kongo. Kongofarerne samlet på eget initiativ og som en bigesjeft. Oppdraget i Kongo var ekstremt krevende, belgierne var nemlig noen ualminnelig nidkjære byråkrater. Arkiver i Belgia er derfor utrolig rikholdige: det bugner av brev, tema-rapporter, kvartals-

rapporter, statistikker, innberetninger, personal-journaler, kart og distriktsrapporter. Ikke bare klager de mange Kongofarere over alt de skulle skrive og rapportere, det regnet ned over dem med forordninger, reglementer og dekreter de skulle gjøre seg kjent med. Klimaet tok hardt på og når de først etter mørkets frembrudd fikk en stund for seg selv, skulle det en særlig selvdisciplin til for å bruke tiden til lange utlegninger omkring etnografisk innsamling når man allikevel burde skrive brev hjem og føre dagboksnotater eller skipslogg.

Over 450 av de nordiske borgere tok med seg større eller mindre gjenstandssamlinger som idag huses i de etnografiske museene. Det finnes også Kongo-gjenstander ved andre museer og i private hjem. I Oslo utgjør Kongosamlingene med 5100 gjenstandsnumre hele 12,5% av samlingen. Det er unikt at en så stor andel av totalsamlingen kommer fra ett land. Flertallet av samlingene og gjenstandene er innsamlet under Fristaten Kongo (1885-1908), men det var også nordmenn i Kongo i den første del av den belgiske kolonitiden. Det er ingen tvil om at de store Kongosamlingene ble høyt verdsatt på museet og de ble snart oppfattet som en av de viktigste samlingene ved museet sammen med Roald Amundsens eskimo-samlinger (netsilik), samlingene fra Melanesia, santalene og Japan (Gjessing & Krekling Johannessen 1957). Samlingens kvalitet er meget høy – professor Arne Martin Klausen (1965) har karakterisert den som en av de beste samlingene i verden – bare København, Belgia, Frankrike, England kan oppvise maken sier han (jeg vil også tilføye Sverige, Tyskland, USA).

I Oslomuseets arkiver er det ikke så mye opplysninger knyttet til innsamlingen, samlerne og gjenstandene⁸. I arkivmateriale ser man praktisk talt ikke oppfordringer

til innsamling eller instruksjoner til innsamlere. Det fremgår dog fra korrespondansen at det har vært avholdt møter mellom bestyrer og enkelte Kongofarere, både før deres utreise, mellom termene i Kongo og etter at de vendte tilbake til Norge. Sammenholder man museets arkiver med andre publiserte og upubliserte kilder, fremkommer det heldigvis et rikere bilde.

Det koloniale møte: relativt fri handel med etnografika i en ellers tvangspregget økonomi

Det finnes mange innganger til forståelse og analyse av de folkene som samlet i Kongo og deres samlinger. Man kan på ingen måte sammenligne det Kongofarernerne gjorde med den ordnede feltarbeidsbaserte og systematiske innsamling som senere har utgått fra de etnografiske museer. Det er viktig å skjønne hva slags kolonisystem samlerne var del av og under hvilke betingelser de arbeidet. Et relativt ukomplisert poeng er at Kongogjenstander ble hjembragt som troféer eller souvenirer. Souvenirer bar vitnesbyrd om eierens eventyr og bragder under ukjente himmelstrøk, først alene, så som et supplement til den fremadstormende postkortindustrien og etter hvert utbredelsen av fotografering blant alminnelige mennesker. Selv de fleste museumssamlere hadde også en souvenirsamling hjemme, og flere slike samlinger endte senere på museer.

Hvis vi derimot ser på noen av samlerne som bestyrer Nielsen særlig nevner i omtalen av utstillingene i Historisk museum, er forholdene anderledes. Både Schönberg & Martini samt Heiberg hadde samlinger på over tusen gjenstander, og da er det ikke lenger tale om souvenirsamlinger. Enkelte, som Schönberg & Martini, samlet med profitt eller museer for øye og andre

var, som Inge Heiberg, inkarnerte samlere. Heiberg er ikke bare den største samler noensinde til de etnografiske samlinger i Oslo, det er en stor postkortsamling etter ham (i privat eie) og han samlet også noe til Zoologisk Museum på Tøyen. Schönberg & Martini var entreprenører som red på bølgen av interesse for Kongo. De arrangerte selv store utstillinger i Oslo og København, og skapte så stor interesse omkring sin tidlige Kongoerfaring at museene ble inspirert til noen av sine mer kostbare innkjøp noensinde. Vi vet også at andre solgte gjenstander i mindre skala oppkjøpere som møtte dem på kaia i Antwerpen, det var dessuten omvandrende antikvitethandlere på kaia i Oslo (Wastiau 2000, Nielsen 1907). Å styrke en vitenskapelig samling i Oslo var også del av et nasjonalt prosjekt, det er da også en overvekt av givere i forhold til de som søkte å selge gjenstander. Det var sikkert også en stimulans at Nielsens gjennom sine nære relasjon til Kong Oscar II sørget for at flere av samlerne fikk ordner for sin innsats (Bouquet 1996).

Det var søken etter jobb og drøm om rikdom og kanskje berømmelse som var noe av drivkraften til å reise til Kongo. Fristaten er et sjeldent eksempel på en koloni som skapte store overskudd. Dette ble realisert gjennom utstrakt grad av tvangsarbeid til karavanetransport, høsting av naturgummi samt drift av gruver og plantasjer. Kongofolkene måtte levere forsyninger og arbeidskraft til utbygging av infrastrukturen og gjennom en rekke mekanismer ble de drevet ut av transport og handel. Koloniseringen var brutal med sykdom, nød og død til følge. De mørke og tragiske sidene ved dette er en av de få ting som man fremdeles forbinder med Kongo. Flere nyere bokutgivelser viser hvor utbredt vold og utbytting var (Blom 2002,

Hochschild 2002, Lindqvist 1993, Morgenstierne 2002).

Den koloniale kultur var i bunn og grunn en materiell kultur (Gosden & Knowles 2001). De enkelte Kongofarnerne hadde idealistiske målsetninger om sivilisering, åpning for frihandel, kristning og kamp mot slaveri, kannibalisme, giftdrap og flerkoneri. Deres rolle var allikevel i første rekke å bidra til eksport av ressurser som elfenben, naturgummi, kongokopal, mineraler og palmeolje, eller de stod for logistikk- eller støtte-oppgaver. De oppbygget store arbeidsstyrker og en hær, de drev handel og jordbruk – og etablerte derfor nødvendigvis sosiale relasjoner til en rekke forskjellige mennesker i Kongo. De sosiale relasjoner var ikke bare preget av krig, vold og tvang. I denne form for kolonialt møte forekom det en enorm flyt av varer og tjenester, herunder også en betydelig flyt av det vi nå kjenner som etnografika (Schildkrout & Keim 1998, Fabian 2000).

Etnografikahandel har en lang historie i Kongobekkenet, også før europeernes ankomst. Bruksgjenstander, magiske gjenstander og medisin har vandret lange veier. Det var altså ikke europeerne alene som inspirerte til denne form for handel, de bare heftet seg på et eksisterende system og utvidet og endret markedene gjennom sine særlige interesser (Fabian 1998). Man kan si at etnografikaproduksjon og handel var den eneste utvungne og frie mulighet som kongoleserne hadde i den ellers så rigide og tvangspregede økonomi, og de var ikke sene om å gripe mulighetene (Schildkrout & Keim 1998). På et tidlig tidspunkt produserte de gjenstander med avsett i europeernes interesser og fascinasjon og de utviklet materiale og teknikker for å skape gjenstander som så gamle og tradisjonelle ut. Men først og fremst solgte kongoleserne

gjenstander som opprinnelig inngikk i religiøse, politiske, sosiale og praktiske sammenhenger i deres egne samfunn. Men hverken souvenirsamlinger eller utsikten til salg av samlinger kan alene forklare hvorfor vi har så store og rikholdige Kongsamlinger.

Omstendighetenes dans ...

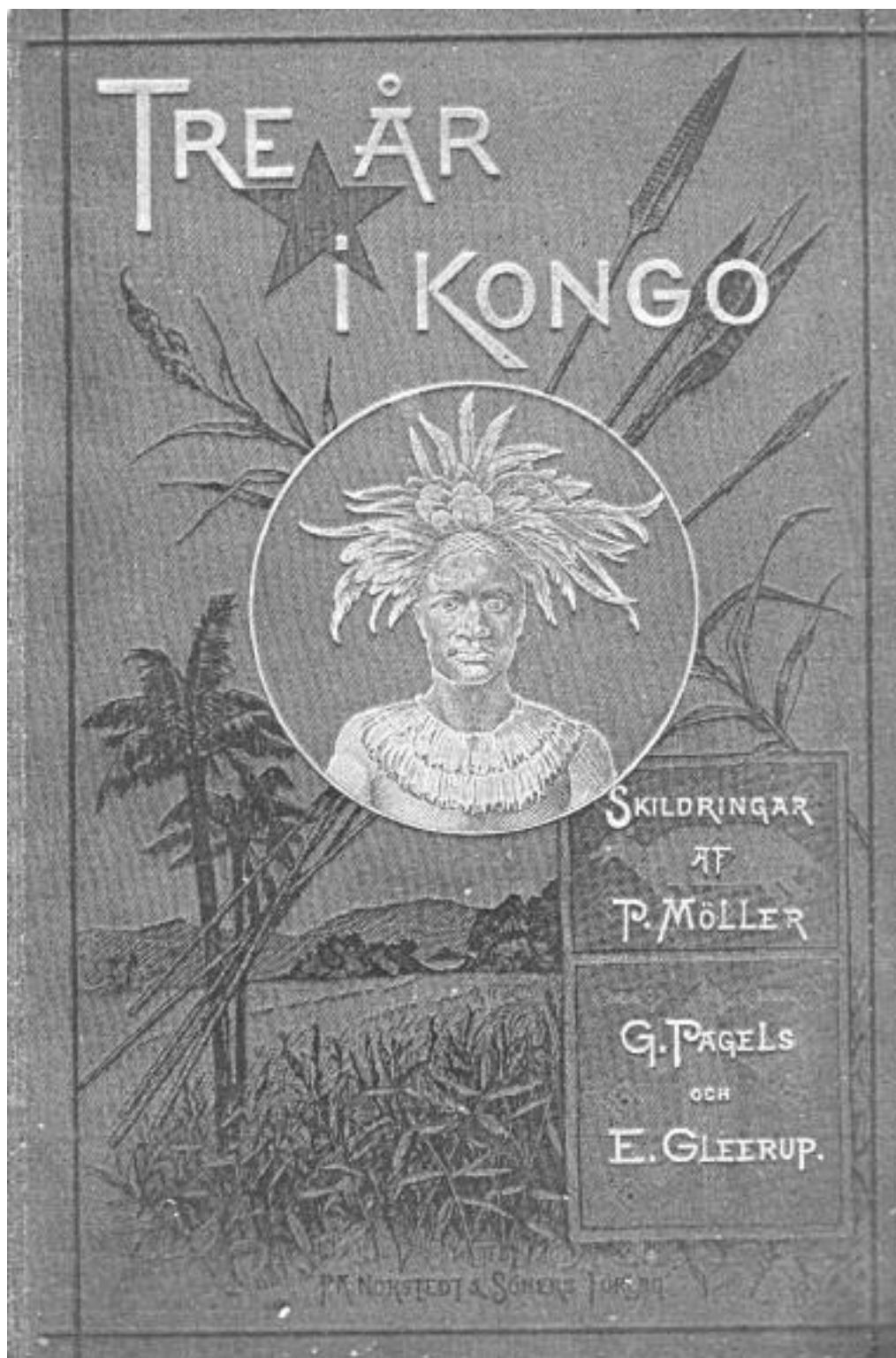
Det å samle etnografika i Kongo var også en måte å orientere seg i verden på og forstå det som for Kongofarerne fremstod som et kaotisk omland. Kongos varierte gjenstandskultur inngikk i forsøk på systematisk ordning og kartlegging og kunne samtidig fungere både sosialt og til sinnets helse hos de forvirrede nordboere. Gjenstandene inngikk også i en kolonial strategi der administrative nivåer vokste frem, helt ned til de små høvdingedømmer og belgiske konstruksjoner av "etniske" enheter. Inspirert av Levi Strauss omtale av myter, påpeker Johannes Fabian i en analyse av Kongosamlinger at gjenstander er: "good to think" – good to label, classify, judge, attribute to, serve as evidence, in short to carry out all those operations by virtue of which information becomes knowledge" (2001:122). Måten kolonien ble utbredt og administrert på, var slik det er vist ovenfor, en voldsom og sjokkerende opplevelse for Kongofarerne. Men også Kongo i seg selv og de sentralafrikanske virkeligheter de møtte var på sine måter overveldende.

Kongo kunne fremvise en sann variasjon av folkegrupper, sosiale og politiske organisasjonsformer, ulike språk, dialekter og markante forskjelligheter i utseende og uttrykk. Kongofarerne arbeidet under ekstreme klimaforhold og i markant forskjellige naturtyper og landskap – fra floden og dens nære omgivelser, via tett regnskog til savanne og ås- og fjell-områder. Mang-

foldet var ikke den eneste utfordring, Kongofarerne strevet ikke minst med klassifikasjon og avgrensninger. Det var vanskelig å identifisere hvor kongoleserne hørte hjemme siden navn på folkegruppene varierte sterkt. Kongofolkene hadde opptil flere betegnelser på seg selv, nabofolk kalte dem kanskje noe annet – og man kunne dessuten lett bli forvirret ved å blande navn på stamme- og klanstilhørighet, betegnelser på andre sosiale grupperinger, steder, høvdinge og egentlig sett veldig forskjellige politiske grupperinger. Det var ikke sikkert at hverken oversettere, dine nærmeste kongolesiske ansatte og dine forhandlingspartnere hadde strategisk fordel av å klarlegge det hele for deg på en enkel måte. Mange av folkegruppene var dessuten virksomme i store regioner, de hadde forskjellige bosetninger og flere kunne flytte med jevne mellomrom. Migrasjonshistoriene var mange og infløkte. Finlesing av kildene tyder for meg på at det å samle gjenstander altså kunne utgjøre en teknikk i å erverve seg de nødvendige språklige og kulturelle kompetanser som et forsøk på å orientere seg i et kulturelt, historisk, geografisk og naturmessig landskap. Det var en enorm kompleksitet som skulle forstås og utredes, samtidig som de forsøkte å lære to til tre afrikanske språk, som gjerne kunne tilhøre helt forskjellige språkfamilier.

Her ligger videre en mulig forklaring på den feltmessige nytte av de markante tradisjoner i klassifisering av Kongosamlingene som forbinder særlige stilistiske, formmessige og typemessige trekk i objekter til avgrensede etniske grupper, raser og deres migrasjonshistorie (Wastiau 2000). Gjenstandene kom derfor til å stå for ikke bare de sosiale og kulturelle helheter, deres grad av renhet eller oppblanding og grensene til andre etniske grupper, men de samlet i seg

Kong Leopold av Belgia organiserte den tidlige oppdagelse og kolonisering gjennom The International African Association. H M Stanley stod i spissen for oppdraget og man rekrutterte blant annet flere svenske offiserer. Etter Stanleys berømte bøker er dette den første skandinaviske reiseskildring fra Kongo og forsiden fremhever den store fascinasjon omkring eksotiske folkeslag, fremmedartede gjenstander og ukjent natur. Boken kom i 1887 og ble utgitt i rødt, brunt eller blått omslag - alt etter hva som passet best i bokhyllen. Samlingene til Pagels, Glerup & Möller er i dag på Verldskulturmuseet i Göteborg.

alt man forbandt med en særlig gruppe og alle deres kulturelle, tilpasningsmessige og språklige karakteristika. For mange kunne det å samle rett og slett brukes som en teknikk til å redusere et voldsomt og påtrengende kaos (Fabian 2000, Coombs 1994). Fabian har også pekt på at kunnskap generert av innsamlingen også bidro til å få en administrasjon på benene samt til å organisere en arbeidsstyrke. Gjenstandene var altså nyttige for å etablere og kartlegge relasjoner, de åpnet – eller lukket muligheten for kommunikasjon og forståelse (Fabian 2001). Det flytende kulturelle og historiske landskap er en del av det Fabian har kalt omstendighetenes dans ("the dance of the circumstances", 2000:276). Med fokus på å skape orden og system ble en konsekvens at Kongofarerne og museene mistet viktige elementer av forståelsen for dynamikk, endring og subtile variasjoner i Kongos kultur og historie.

Mye av den senere tids fokus på Kongo gir et bastant inntrykk av en konstant terror og undertrykkelse i hele Fristatens tid og i alle områder. En av de mer voldsomme norske skildringer fra straffeekspedisjoner, krig og jakt på naturgummi er fra dagboken til offiseren Gullbrand Øvergaard Schiøtz (som Nielsen nevner i sin omtale av utstillingene). Schiøtz senere karriere førte ham til fransk Kongo, der han fortsatte sin voldsomme fremferd⁹. Han var dessuten konsul for Kongo i Sverige-Norge og for Norge etter 1905 og aktiv medstifter av foreningen for Kongoveteraner. Utdrag av hans skildringer kom i sin tid i "Norsk militært tidsskrift" og er nylig gjengitt i Morgenstjerne (2002) som et eksempel på gummiterroren. Men selv et av de mest voldsomme koloniregimer vi kjenner, var ikke monolittisk, utbredt i hele territoriet og gjennomført på samme måte til alle tider og steder. Kongofarernes brev, dag-

bøker, det publiserte materialet og historiske utlegninger (Gann & Duignan 1979) viser at det kunne være markante forskjeller i tid og rom. Og i dette kaos og i denne konfrontasjon med fremmedhet, fiendtlighet og motstand (der Kongofarerne kunne være alene hvit med relativt få soldater) var det hverken taktisk mulig eller strategisk ønskelig å konfrontere alt og alle til alle tider. Kongofarerne kartla så hurtig de kunne det sosiale og politiske landskap og skapte seg såvel fiender som allierte, og i noen tilfeller venner.

Igjen hadde gjenstandene en betydning som bærere av informasjon om kulturelle enheter og grenser, venner, strategiske allierte og fiender og opprørere. Samtidig bidro det politiske og militære spillet til å skape flyt av etnografiske gjenstander. Gjenstander ble konfiskert og gjort til troféer: man bemektiget seg høvdingens fetisj og antok det ville berøve ham hans makt og beskyttelse. På et pragmatisk plan beslagla offiserene muskedundre, gevær, spyd, piler, kniver og sverd samt jern i sin alminnelighet for å minske motstandskraften. Alliansepartnere kunne befestet sine relasjoner med Kongofarerne gjennom særlige gaver, overlevert i pomp og prakt eller de kunne inngå i særlige bytte eller handelsrelasjoner for å tilfredsstille en kolonirepresentant de forsøkte å benytte til egen fordel.

... og tropisk hygiene

På museet forsøkte bestyrer Yngvar Nielsen å sammensette et komplisert puslespill omkring kulturforskjeller strukturert rundt etnografiens datidige oppfatning av ordnede etniske enheter, avgrensninger og geografisk utbredelse i rom og tid. Samtidig relaterte Nielsen de rådende faglige skjemaer til Kongofarernes historier om samlingene og gjenstandene og deres hjembragte

forståelse av hvordan de mente Kongo nå engang var. Ikke bare tjente samlingene til å redusere den uorden og kaos som er presentert ovenfor, de kunne også bidra til å redusere alt som truet sinnets orden når Kongofarerne var overveldet og overkjørt av forvirrende informasjon. Alle hadde de nemlig adskillige perioder med skremmende sykdom og livstruende tilstander, febevillelse og utmattelse. Med alkohol, narkotika og preparater som forlengst har inngått i den farmasøytiske glemmebok forsøkte de å kurere seg selv. Legen kunne være flere ukers reise borte. Omkring 25% av de nordiske Kongofarere døde, i enkelte distrikter og perioder var dødeligheten blandt dem over 50%. Flere ble sendt hjem med alvorlige sykdommer, vel 25% hadde skader og problemer som forkortet livet eller som de slet med resten av sine levedage (Jenssen-Tusch 1902-05). Adskillige taklet ikke presset, hvertfall ikke hele tiden. Det Kongofarerne kalte "tropekuller" ville idag bli beskrevet som psykotiske eller grense-psykotiske tilstander.

Selv når usikkerheten var størst og informasjonsnivået minimalt, ble ytre form og stil en livsnødvendighet. Offiserene hadde syv forskjellige uniformer og det manglet ikke på parader, kongelige skåltaler, inspeksjoner og syvretters middag i bushen. Både Kongofarere og kongolesere hadde sans for å isenesette og utspille møter som rike forestillinger med særlige former og ritualer. En nærliggende tolkning av dette for Kongofarernes del er at når du er som mest usikker og forvirret, så kan du hvertfall bibeholde maske og autoritet ved å gjennomføre elaborerte forestillinger, der utveksling av gjenstander også er en del av det ritualiserte mønster. Forestillingene og utvekslingen av varer og gjenstander var med til å skape sosiale relasjoner som forbandt to ulike verdner av hvite og

kongolesere, gjenstandene bygget broer og samlet det hele. Sakte, men sikkert kunne Kongofarerne erverve seg de kunnskaper og sosiale og politiske ferdigheter som var nødvendig for å overleve i den situasjon de var satt inn i (se Gosden 2000:228-29 for Ny Guinea, Fabian 2000:60 for Sentral-Afrika).

Kongofarerne utviser altså, i en eller annen form, hva Fabian (2000) har beskrevet for de tidlige tysksproglige ekspedisjoner til Sentral-Afrika. I det ytre ville Kongofarerne gjerne fremstå som rasjonelle og systematiske, noen av dem til og med som proto-vitenskapsmenn. Samling av gjenstander og informasjon, nedtegning av observasjoner og målinger, oppmåling og tegning av kart samt skriving av brev og dagbøker utgjorde elementer av det Fabian kaller tropisk hygiene: bidrag til å bevare en form for mental balanse og overleve i det hele tatt. Dette betyr dog ikke at alle var like gjennomførte og systematiske, eller at alle gjenstander ble samlet inn med samme metode og formål for øyet. En ting var idealene, omstendighetenes dans også her noe ganske annet.

Så lenge man oppholdt seg i Kongo kunne gjenstandene også tjene ytterligere til sinnsro og mental helse. Dels ser man i flere kilder at gjenstandene var samtale- og sammenligningstema når herrene møttes til den foretrukne whisky Black & White og en passiar. Gjenstandene inngikk i et mannlig univers med konkurranse, sammenligninger, sjalusi og jakten på det opprinnelige og ufordervede (Plankensteiner 1998). Etter mange tiår med internasjonal publisering av Kongosamlinger- og gjenstander og adskillige monografier basert på feltarbeid, har vi nå et langt mer sikkert grunnlag for i ettertid å tilskrive gjenstandene etnografisk og geografisk proveniens enn det som gjaldt for Nielsens tid. Og

dette er viktig, for hvis Oslo-samlingene i det hele tatt har kommet med mere opplysninger enn Afrika, Kongo, Sentral-Afrika og lignende, er det for store deler av gjenstandsmassen åpenbare merkverdigheter mellom katalogens proveniens og det som er sannsynlig opphav for gjenstanden. Dette skyldes nok at Kongofarerne både byttet og kjøpte av hverandre. Mange gjenstander har derfor påskrevet proveniens som ikke nødvendigvis stemmer overens med produksjonssted, men som rett og slett kanskje heller fikk proveniens fra der gjenstander skiftet eier under en beleven aften. Gjenstander kan var også ha vært fraktet langveisfra av kongolesere som reiste rundt og solgte etnografika. Da Schönberg i januar 1901 ankom Nouvelle Anvers med dampersen "La Lulonga" fremstod skipet som en flytende butikk (Blom 2003:142). Schönberg var ikke alene om å handle med europeiske varer eller etnografiske gjenstander.

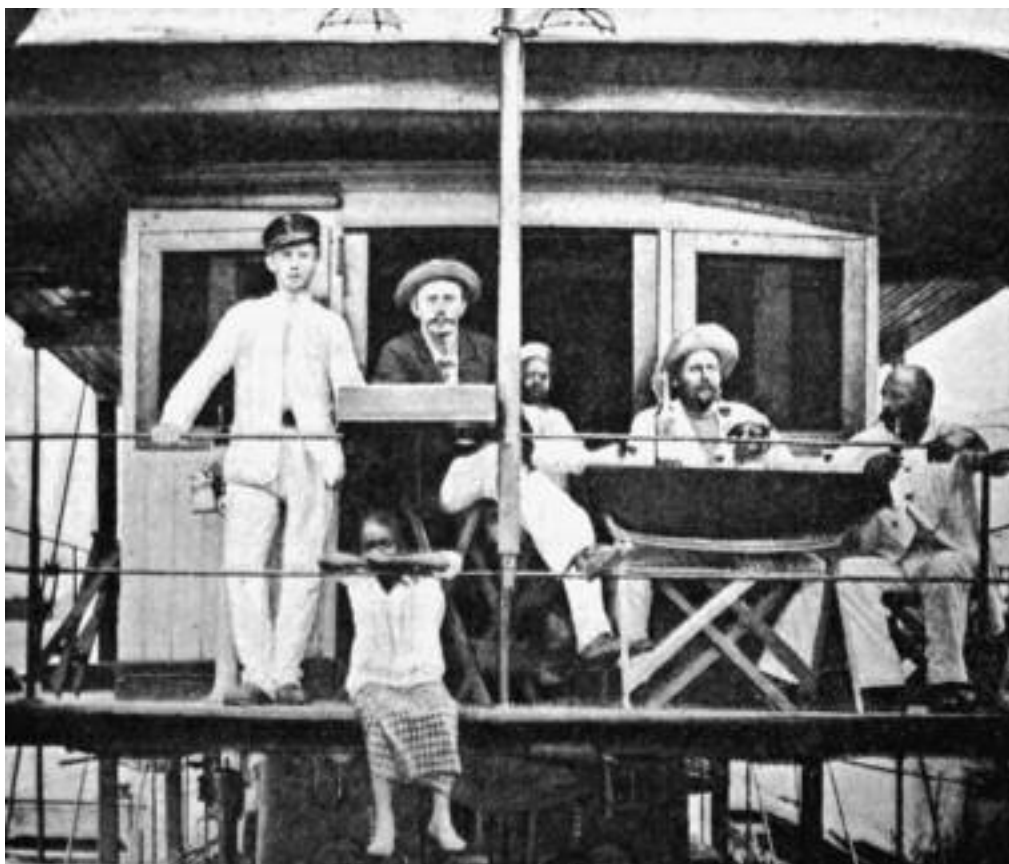
I det fremmede kan det også være nødvendig å skape en hjemlig lakune. Studerer man tekster og fotografier er det slående i hvilken grad vifter av spyd og paradekniver er kommet opp på veggene og rafia-tekstiler og flettede matter tjener som veggdekorasjon eller duk på en kasse, eventuelt et hurtig sammensnekret bord. Kongosamlingene var faktisk således også med på å skape hjemlighet i det fjerne, de bidro til å skape herreværelser under fjerne himmestrøk. Interessant nok inngikk de lokale gjenstander her i å skape et samhold blandt europeerne og avstand til kongoleserne.

Alt i alt ser vi altså mange faktorer som illustrerer at Kongofarerne ikke var ute på en vitenskapelig misjon med museums-samling som det primære fokus. Som Esther Fihl har observert for samlinger fra Sentral-Asia, resulterer dette i at opplysningene har mer karakter av notater og

reisebeskrivelse enn vitenskapelige nedtegnelser, det er fokus på det kuriøse istedet for det systematiske, materialet inneholder observasjoner og ikke dialog med gjenstandsprodusentene, klassifisering og betegnelser er oftest europeiske – og det er vesentlig mer opplysninger om materielle objekter enn om produsentenes liv, ideer og følelser (2002:641). Kongofarerne hadde stor glede av gjenstandsinnstilling- og kunnskap under sitt arbeide og virke i Afrika, men ikke nødvendigvis på en måte som refererte til museets behov og ønsker.

Museal innslusing, klassifisering og omklassifisering

Omstendighetenes dans har på mange vis bidratt til den vekslende kvaliteten i dokumentering av Kongosamlingene. Men det er ikke den eneste type forklaringer. I de etnografiske samlingers barndom ble en hver gjenstand regnet som et selvstendig vitenskapelig eksemplar. Derved var det egentlig ikke behov for å nedtegne et vell av opplysninger om kulturell eller historisk kontekst, gjenstandene var jo data i seg selv (O'Hanlon 2002:2). Allikevel viser protokoller, arkiv og publikasjoner at museet bestrebet seg på å bestemme og klassifisere gjenstandene. Hvis ikke Kongofarerne og deres nedtegnelser var til særlig hjelp, hadde de andre kilder. Etnografisk bibliotek i Oslo er Nordens største samling av bøker og tidsskrifter om Kongo. Forsiktlige antegninger med blyant viser at flere generasjoner museumsansatte har benyttet faglitteraturen som en støtte i arbeidet. Nielsen var også på en rekke studiereiser, som også inkluderte søstermuseer med viktige Kongosamlinger, noe som utvilsomt har bidratt til både økt informasjon om gjenstandene og inspirasjon til utstillingsformer og formidlingsprinsipper.

Fra elvedampere som denne innkjøpte Schönberg og Martini sine store samlinger, her er de avbildet sammen med andre danske besetningsmedlemmer på "Ville de Bruxelles": fra venstre maskinmester Petersen, kaptein Jessen, kaptein Schönberg og kaptein Martini. Ukjente congolesiske besetningsmedlemmer. (Foto: Lt. Schou, gjengitt i Jenssen-Tusch 1902-05: Skandinaver i Congo)

Nielsen skriver (1907) at det er mangelfullt med dokumentasjon fra Kongosamlerne. Alt etter hvordan man ser det er det 2-300 folkegrupper i Kongo og rike regionale og lokale variasjoner i gjenstands-stil og form. Dette er et stort felt å overskue i seg selv, og det blir ikke enklere når man ser på hans museets noe lemfeldige tradisjon for håndtering av den dokumentasjon de allikevel har mottatt. I januar 1911 skriver Nielsen til Heiberg i Kongo: "Blot et Par Ord, om De vilde være saa velvillig paa ny at opgive mig gene [?] med et

Brevkort, den Lokalitet, hvorfra de fleste Gjenstande i Deres sidste Gave var hentet. Jeg stoler nemlig ikke i det Punkt paa min Hukommelse og kan ikke foretage den endelige Katalogisering, forinden jeg kan paaføre alle Numere deres "Proveniens" (UEM Kopibok 1853-1916, no 5 1911)¹⁰. Bedre ble det ikke ved at i mange år frem mot åpningen av museet på Tullinløkka hadde vært håpløse forhold for samlingene. "Denne Elendighed" ble beskrevet i årsmelding etter årsmelding, Nielsen bekymret seg for gjenstandene tilstand der de stod

stabled hulter til bulter, lå utover gulvet og hang lag på lag i skapene. Det kunne gå åresvis fra samlingene kom inn til de ble pakket ut, rensset og katalogisert. Her ligger også mulige feilkilder.

Museumspersonalet har på et tidspunkt innført proveniensinformasjon i tilvekstprotokoll og hovedkatalog. Proveniensen er dels basert på samtaler med samlerne, delvis kommer den fra samlerens egne nedtegnelser og dels kan den være basert på kollegiale samtaler og litteraturstudier. Der samlingene kom fra etterlatte og arvinger kan det ha vært sparsomt med opplysninger. Uansett hva kildene kan ha vært, så ser det ut til man etter innskrivingen har kastet det meste av originaldokumentasjon og notater. Det kunne egentlig vært uhyre interessant å studere om man slavisk har innført samlerens opplysninger, eller i hvilken grad katalogiseringen også har vært en omklassifiserings og tolkningsprosess der man på hjemlig grunn har skapt etnografika¹¹ med andre betegnelser og oppfatninger enn det som samlerene stod for. Det er videre uklart om den nyordning av samlingen Nielsen beskriver ved innflyttingen i Historisk Museum kun omfatter en mer ordnet måte å utstille gjenstandene innbyrdes på, eller om det også omfatter en retolkning av de tidligere klassifiseringer av gjenstandene (Nielsen 1907:111).

I 2001 gjennomtrået jeg museets hvelv der deler av museets arkivalia befinner seg og fant ukjent materiale i form av to mapper med dokumentsamlinger. En eldre mappe er merket "Spezialkataloger" og en av nyere dato "Tilhører tilvekstkatalogen". Jeg gjenkjente håndskriften til tidligere medarbeidere som Marie Krekling Johannesen og Kirsten Årmoe, og mye tyder på at papirene er funnet under opprydning på museet, etter Nielsens tid. I disse bortgjemte og glemte mapper lå det

blant annet seks original-opptegnelser fra innsamling i Kongo, blant annet fra Schönberg & Martini og Inge Heiberg. For Heibergs vedkommende er det kun en brøkdel av hans samling på over tusen gjenstander der originaldokumentasjonen er bevart. Heiberg har selv produsert ut små, enkle kartotek-kort som igjen ble klebet opp på ark. Dette ser ut til å være hans opprinnelige nedtegnelser ved innsamlingstidspunktet. Hva som har skjedd med resten av Heibergs kartotek og andre typer dokumentasjon er ikke godt å si. Men minst en av Heibergs forsendelser var sterkt medtatt av råte og skade (UEM Kopibok 1916-1922: no 54 1920) og stod i lengre tid før Ole Solberg (bestyrer 1917–1946) følte seg nødsaget til å åpne den. Den noe uheldige arkivpraksis har desverre fortsatt.

I Steinar Sørensens artikkel (1977) om Kongofarere fra hovedstaden publiseres et meget interessant brev fra Inge Heiberg. Den store samler beklager at han har blitt utnevnt til helsedirektør i Kongo og derved ikke lenger kan samle til museet. Selv om Sørensen leverte brevet tilbake til museet er, det ikke å finne i museets arkiv. Om det har blitt feilplassert etter bruk eller har gått tapt, vites ikke. Senere har det vist seg at Sørensen heldigvis har en fotokopi av originalen. Da museet etablerte nye permanente Afrikautstillinger tidlig på 1980-tallet brukte Jon Pedersen månedsvis på å reklassifiserte og ordne Kongosamlingen. Det var som nevnt mange uklarheter i de tidligere bestyreres dokumentasjonsgrunnlag, dessuten kunne Pedersen støtte seg på en rik internasjonal litteratur om Kongosamlinger. Imidlertid ville hverken museets bibliotek eller journalansvarlig finne plass til det betydelige materialet, det passet ikke inn i systemet ettersom det hverken var en bok eller del av en administrativ journal. I motsetning til søstermuseer har man i Oslo

ikke arbeidet systematisk med en faglig journal. Igjen er vi heldige, etter mange år og adskillige flyttinger er materialet gjenfunnet hos Pedersen.

I 2003 ble jeg klar over at Håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket i Oslo har en stor brevsamling etter Yngvar Nielsen (HS Brevsamling 639). En flyktig gjennomgang tyder på at det ikke var vanntette skott mellom hans virke som historiker, geograf, skribent og bestyrer for de etnografiske samlinger. Dette privatarkivet inneholder for eksempel adskillige brev om museets Kongosamlinger og viktige kilder til samlingens historie. Gjennomgående har ikke museet en sterk tradisjon for forvaltning av slikt materiale og har heller ikke utvist utpreget interesse for denne side av institusjonshistorien og samlingshistorien. Disse eksemplene viser at man på museet kan ha mistet viktige datasett til musealiseringen av de kongolesiske bruksgjenstandene, den prosess som skaper gjenstander som etnografika (Fihl 2002), mens man i andre norske institusjoner og hos private fremdeles kan finne relevant materiale.

Fra konformitet og homogenitet til variasjon og dynamikk

Det har skjedd meget siden Kongo og Historisk Museum hadde nyhetens interesse. Kongosamlingene har inngått i fem nyoppstillinger av de afrikanske samlingene og vært med på en rekke særutstillinger, mens allmenhetens interesse for Kongo har mer eller mindre forsvunnet. De etnografiske museene og tilhørende disipliner har selvsagt gjennomgått gjennomgripende endringer i de siste hundre år. De etnografiske museene og antropologien har forlatt Yngvar Niensens tro på at samlinger, gjenstander og etniske grupper kunne og skulle

ordnes etter bastante og markerte kulturforskjeller. Det er lenge siden man etablerte kulturforskjeller med en ide om et kulturbegrep som knyttet et folk, et språk og en geografisk region sammen til en homogen enhet. Dels har fagforståelsen endret seg, dels er man mere klar over betydningen av migrasjon, kolonisering, utvikling, endring, hybridisering og globalisering. Kulturer oppfattes ikke lenger som statiske og essensialistiske. I veiledningen til dagens permanente Afrikautstilling åpner Aud Talle med å understreke variasjon fremfor konformitet:

”Vi har bevisst valgt å framstille et dynamisk Afrika. I stedet for å avgrense kulturelle regioner og dra grenser mellom folkeslag, har vi forsøkt å bygge en utstilling som er tematisk og sammenliknende – uten helt å se bort fra etnisk og geografisk tilhørighet. Samtidig med ulikhet og variasjon fines en grunnleggende kulturell kontinuitet som bidrar til grader av likhet og gjenkjennelighet i vidt atskilte afrikanske samfunn. Denne kontinuiteten kommer til syne framfor alt i trosformer og symbolske uttrykk. Her ligger kilden til dannelse av Afrikas ’store tradisjoner’” (1993:3).

Etter at gjenstander og materiell kultur en periode var å regne for en bakevje i antropologien (Bouquet 1996) har de siste tiårene vært en oppblomstring med interesse for materialitet, materiell kultur, gjenstander, samlere, innsamling, kolonistudier og fenomenet museer. Samtidig har en serie feltbaserte arbeider i Kongo knyttet sammen det eldre materialet med dagens forhold og realiteter. Dette har også gitt anledning til å styrke forståelsen av kongoleserne som aktører, kunstnere og produsenter av gjenstander. Analytisk ser man på mange form-

er for dynamiske og koloniale møter, med nyanserte og sammensatte perspektiver. Etter noen år med et noe overdrevent fokus på museumssiden og kritiske utlegninger av samlere, samlingspraksis, utstillinger og problematiske sider ved formidling er feltet styrket ved at adskillige også vender fokus slik at de etnografiske museenes primære arbeidsfelt trer frem: gjenstandsprodusentenes kultur og historie. Men selv de meget dynamiske og komplekse perspektivene er avhengige av og blir best og mest interessante når forskere og museumsfolk kan basere seg på et solid kildemateriale.

Noter

1. Tidligere Etnografisk museum eller Universitetets etnografiske museum, nå Etnografisk samling. I de senere årene er samlingen del av Universitetets kulturhistoriske museer som fra 1. oktober 2004 heter Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. Siden 1904 har samlingene vært utstilt i den bygning som er kjent som Historisk museum på Tullinløkka.
 2. Jeg tenker her dels på analyser av etnografisk museumsinnsamling i Stillehavet (Gosden & Knowles 2001, O'Hanlon & Welsch 2000, Rio 1999, Thomas 1991) og i Afrika (Arnaut 2000, Fabian 2000, Schieldkrout & Keim 1998, Wastiau 2000)
 3. Jens Anders Christian Jørgensen Martini (1848-?), sjøkaptein, født i Norge av danske foreldre; Christian Victor Rask Schönberg (1855-1940), dansk sjøkaptein – sammen tok de tjeneste i Kongo i 1886 og utgav første dansk-norske bok fra Kongo (Martini & Schönberg 1890, se også Wæhle 2000). Gullbrand Øvergaard Schiøtz (1871-1941), norsk offiser, senere konsult for Kongostatene, se Schiøtz 1936.
 4. Ettersom fetisj er et mangetydig og misforstått begrep, benyttes faglitteraturen nå det kongolesiske begrepet *nkisi* – flertall *minkisi*, alternativt kalles de "kraftladede gjenstander" (*power objects*).
 5. Inge Valdemar Heiberg (1861-1920), norsk lege, del av den indre krets i Kristianiabohemen før han i 1898 tok tjeneste i Fristaten Kongo der han virket i nesten 20 år. Bidro med å organisere forskningsekspedisjoner og viktig klinisk arbeid til bekjempelse av sovesyken, omtalt i Wæhle 2002, 2005.
 6. Gjenstanden ble solgt til museet av en gullsmed som også handlet med etnografika, UEM 7430
7. Idag Den demokratiske republikk Kongo, tidligere også kjent som Fristaten Kongo, Belgisk Kongo og Zaire eller i dagligtale som Kongo-Kinshasa. I de tidlige kilder benyttes både skrivemåten Congo og Kongo – den første ofte for å skille landet Congo fra kongedømmet Kongo (og bakongo-folkene), en avgrenset region nær Atlanterhavskysten. I Kongosamlingene kan man også innregne samlinger som kommer fra grupper som har bebodd områder som idag ligger i de nasjonalstater som grenser til Kongo.
 8. Basert på en gjennomgang i januar 2001 av museets arkiv-grupper: Inn- og utgående journal, kopibok, anvisningsprotokoll, regnskap, hovedkatalog, tilvektskatalog samt andre dokumenter i museets hvelv fra etableringen i 1857 til og med 1921 (som dekker hovedperioden for de viktigste Congosamlingene i Oslo). I arkiver i Danmark, Sverige, England og Belgia har jeg forøvrig funnet flere kilder vedrørende samlere og samlingene i Oslo.
 9. Opplysning til forfatteren fra den belgiske historiker Daniel Vangroenweghe, 7. oktober 2004
 10. Proveniens betyr herkomst eller opprinnelse, benyttes i museer både til å angi en rekke forhold omkring hvor og når gjenstanden er tilvirket og av hvem samt informasjon om kjøper og gjenstandens senere biografi blandt hos samlere eller i museumssamlinger.
 11. Etnografika er en betegnelse på gjenstander i de etnografiske museene, det er på ingen måte et entydig begrep, men dekker de typer gjenstander som innsamlere har funnet interessant og hjembragt fra sine reiser til fjerne himmelstrøk. I Norden er etnografiske museer de som samler gjenstander fra ikke-europeiske folkegrupper.

Litteratur

- Arnaut, 2000 (red): *Re-visions: New perspective on the African collections of the Horniman Museum*. Horniman Museum/Museum Antropológica da Unveridade de Coimbra, London/ Coimbra.
- Bahnsen, K. 1887: "Ethnographiske museer i udlandet". I: *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*. II, 2, s. 171-292.
- Bergstøl J., A. Perminow & A.C. Eek (red.) 2004: *Kulturhistorier i sentrum:*

- Historisk museum 100 år*. Kulturhistorisk Museum, Oslo.
- Bouquet, M. 1996: *Sans og Samling: Bringing it all back home*. Etnografisk museum/Universitetsforlaget, Oslo.
- Blom, K. 2003: *Kitten*. Oktober, Oslo.
- Coombes, A.E. 1994: *Reinventing Africa: Museums, material culture and popular imagination in late Victorian and Edwardian England*. Yale University Press, New Haven.
- Fabian, J. 1998: "Curios and curiosity: Notes on reading Torday and Froebenius". I: E. Schildkrout & C. Keim (ed.): *The scramble for art in Central Africa*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Fabian, J. 2000: *Out of our minds: Reason and madness in the exploration of Central Africa*. University of California Press, Berkeley.
- Fabian, J. 2001: *Anthropology with an attitude: Critical essays*. Stanford University Press, Stanford.
- Fihl, E. 2002: *Exploring Central Asia*. Vol. I-II. Rhodos/Thames & Hudson, København/London/New York.
- Fihl, E. 2003: "Samlingen: At forfølge tingenes biografi". I: K. Hastrup (red.) 2003: *Ind i verden: En grundbog i antropologisk metode*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Gann, L.H. & P. Duignan 1979: *The rulers of Belgian Africa 1884-1914*. Princeton University Press, Princeton.
- Gjessing, G. & M. Krekling Johannessen 1957: De hundre år: Universitetets etnografiske museums historie 1857 – 1957". I: *Studies Honouring the centennial of Universitetets etnografiske museum Oslo, 1857 – 1957*. Etnografisk museum, Oslo.
- Gosden, C. 2000: "On his Todd: Material culture and colonialism". I: M. O'Hanlon & R.L. Welsch 2000.
- Gosden, C. & C. Knowles 2001: *Collecting colonialism: Material culture and colonial change*. Berg, Oxford.
- Hochschild, A. 2002: *Kong Leopolds arv: En beretning om grådighet, forferdelser og heroisme i det koloniale Afrika*. Pax, Oslo.
- Jenssen-Tusch, H. 1902-05: *Skandinaver i Congo: Svenske, norske og danske mænds og kvinders virksomhed i den uafhængige Congostat*. Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag, København.
- Klausen, A.M. 1965: "Nyervervet negerkunst". *Universitetets Etnografiske Museum Årbok*. s. 47-54 Universitetsforlaget, Oslo.
- Lindqvist, S. 1993: *Utrydd hver eneste jøvel*. Oktober, Oslo.
- Martini, C. & C. Schönberg 1890: *To danske Kongofarere: Erindringer fra vårt første ophold i Kongostaten*. V. Pontoppidans Forlag, København.
- Minder, P. 1994: *D'Helvétie en Congolie. Les pionniers suisses au service de l'Etat indépendant du Congo et du Congo belge (1885-1914)*. Mémoire de licence. Université de Fribourg, Fribourg.
- Morgenstjerne, S. 2002: "Hundre år senere". I: E.D. Morel: *Kongelig slaveleir: Historien om et terroregime*. Fritt og vilt, Asker.
- Nielsen, Y. 1904: *Fører i Universitetets Etnografiske Musæum 1904*. Universitetets Etnografiske Musæum, Christiania.
- Nielsen, Y. 1907: "Universitetets etnografiske samlinger 1857 – 1907: En historisk Oversigt over deres Tilblivelse, Vækst og Udvikling". I: *Meddelelser fra Det Etnografiske Musæum*: 1. Oslo.
- O'Hanlon, M. & R.L. Welsch (eds.) 2000: *Hunting the gatherers: Ethnographic collectors, agents and agency in Melanesia*.

- 1870s-1930s. Berghan, Oxford.
- Penny, G.H. 2002: *Objects of culture: Ethnology and ethnographic museums in imperial Germany*. University of Carolina Press, Chapel Hill.
- Plankensteiner, B. 1998: *Austausch: Kunst aus dem südlichen Afrika um 1900*. Museum für Völkerkunde, Wien.
- Rio, K.M. 1999: *Oceania gjenoppdaget i Bergen : Reiser i Bergen Museums samlinger fra Stillehavet*. Bergen Museum: Bergen.
- Schildkrout, E. & C. Keim. 1998 (eds.): *The scramble for art in Central Africa*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Schiøtz, G.Ø. 1936: "Av brever fra Congo 1894-1900". *Norsk militært tidsskrift*. Vol. 99, s. 423-456.
- Sørensen, S. 1977: "Fra Kristiania til Kongostaten". *Byminner*. Vol. 2, s. 3-25.
- Talle, A. 1991: *Afrika – kulturer og samlinger: Guide til utstillingen afrikanske kulturer*. Etnografisk Museum/Universitetet i Oslo, Oslo.
- Thomas, N. 1991: *Entangled objects: Exchange, material culture and colonialism in the Pacific*.
- Wastiau, B. 2000: *Exit Congo Museum 2000: An essay on the 'social life' of the masterpieces of the Tervuren museum*. Musée Royal de l'Afrique Central, Tervuren.
- Wæhle, E. 2002: "Monganga Makazzi, Judchi og andre nordmenn under Kongo-stjernen 1885-1918". I: K. Kjerland
- Alsaker & A.K. Bang (red.): *Nordmenn i Afrika – afrikanere i Norge*. Vigmostad & Bjørke, Bergen.
- Wæhle, E. 2005: "Inge Heiberg: un médecin norvégien au Congo et la lutte contre la maladie du sommeil". I J-L Vellut (red): *La mémoire du Congo: Le temps colonial*. Musée Royal de l'Afrique Central/Éditions Snoeck, Tervuren/Gand.
- Arkvalia**
- UEM: Universitetets Etnografiske Museum, se note 1
- HS NBO: Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, avdeling Oslo
- HS NBO: Brevsamling 639. Brev til og fra Yngvar Nielsen.
- UEM Kopibok 1853-1916: No 5 1911. Brev til Doktor Inge Heiberg, Boma og videre Congo. 10 januar, signert Y.N.
- UEM Kopibok 1916-1922: No 54 1920. Brev til Dr Inge Heiberg, Røde Kors klinik Christiania, 11 juni. Fra professor O Solberg.
- UEM: Innkomne brev, flere vol. 1833-1922.